

HET DERDE DEEL

Des

Nederlandtsen Kruydt-Boecks,

B E S C H R Y V E N D E

De Geslachten / Gedaente / Plaetse / Tijd / Aert / Krachten ende Medicinael gebuyck van alderhande Kruyden / ende Planten die in de Bosschen / onder de Heggen / ende op schaduwachtige Plaetsen ende vette Gronden in de Nederlanden voort komen.

Wilde Fenegriek, in 't Latijn *Fenum Græcum silvestre*,
Glycyrrhiza silvestris, *Polygalon*.

Gedaente.

Wilde Fenegriek brengt voort dunne / houtachtige ende buigfame tackskens / die omtrent drie voeten hoogh zijn: uyt dese steelen spruyten klepne rijskens / aen beyde zijde geschickte-lijck met gelijvige / breedtachtige / ende booz spits toeloopende bladkens bewassen / de welcke aen de onderste zijde bleeck van berte zijn. Aen de oorsprongh van de klepne rijskens waer aen de bladeren vast zijn / spruyten de witachtige ofte oock wel purpere bloemen / die van de Galega gelijk / op een besonder steelken voort; na dese volgen lankwerpighe ende wat kromme hantw-
kens / met hoeckigh zaet verbult. De wortel is seer langh / sich diep ende wijt in de Aerde upthreypende.

Plaetse. Dit Gewas vint men in de Nederlanden, op boschachtighe ende donckere woeste plaetsen.

Tijd. Dit Kruydt spruyt in de Lente uyt sijn wortelen voort / ende in July ofte Augustus draeght het sijn bloemen.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Gewas zijn tot noch toe niet ondersocht. Dodonæus.

Koeckoecks-broot, *Sure Klaveren*,
in 't Latijn *Trifolium acetosum*, *Oxys*
Pliniana, *Acetosella*.

Geslachten.

Van dit Kruydt vint men twee soorten / het ene draeght witte / ende 't ander geele bloemen.

Gedaente. Uyt de beselachtige wortel van Koeckoecks-broot met witte bloemen spruyten dunne steelkens / wiens toppen eick met drie bleek-groene bladkens / peder de gedaente van een Herte uptheeldende / beladen zijn. Dese bladeren sluyten sich des avonts / ende als 't regenen sal in een. Tusschen de voorgaende steelkens komen bijfbladige / witte ende met purpere aderkens vercierde bloemkens / sterre-wijs uyt-gespreyt / op besondere korter steelkens te voorschijn / die van bijf-hoeckighe zaet-buigskens / met klepne ende geel zaet op gheuilt / ghevolght worden.

De

De tweede soorte is de voorgeaende van wortelen ende bladeren seer gelijk / ende verschilt alleen van de selve / om dat de bloemen geel / ende de ronde lancachtige hauwen met rosachtigh zaet gevult zijn.

Plaetse. De eerste soorte groeyt hier te Lande in boschachtige / donckere en bochte plaetsen / ende van daer in de Hoben ghebracht / werdt het oberbloedigh aengewonnen. De tweede soorte soude men in de Nederlanden elders te vergeefs dan in de Hoben soeken.

Tijdt. De bloemen komen in 't laetste van April ofte begin van May voort.

Oeffeningh. Koekoecks-broot met geele bloemen moet alle Iaren in de Maert op een sommerachtige plaetse gezept worden.

Aert en Krachten. Dit Grwas is hout ende droogh van aert / ende in krachten met onsen gemeene Suringh ober een komende. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor vuyle sweeringe van de Mont: Neemt het sap ofte bereydt een afziedsel van dit Kruydt met Water / ende wascht de Mont daer mede. Dodonæus.

Voor Flauwhertigheydt, verbittinge des Levers, ende heete Koortsen: Neemt van het gedistilleert Water van dit Kruydt een pint / Sproop van het sap bereydt drie oncen / vermengt dit te samen / ende laet hier van dickwils drincken. Joh. Schroderus.

Guychel-heyl, in 't Latijn *Anagallis*.

Geslachten.

DE soorten van Guychel-heyl worden alleen door de verwe der bloemen onderschepten: want men vindt het met roode / blaetwe ende geele bloemen.

Gedaente. Guychel-heyl heeft teere / bierhante ende ter aerde uptgespreyde steele. De bladeren / die altydt twee tegen mekanderen ober staen / zijn van gedaente die van groot Muur niet ongelyck / ende aen de onderste zyde met zwarte spichels getekent. Aen de oorsprongh der bladeren komen de vyf-bladige roode / blaetwe ofte geele bloemkens op dunne steelkens voort. Na de bloemkens volgen kleyne ronde bolleken ofte zaet-huyshens / met seer kleyn zaet gevult. De wortel is seer beselachtigh.

Plaetse. Guychel-heyl met roode ende blaetwe bloemen groeyt hier te Lande op sommerachtige Ackers ende Hoben. De geele soorte vindt men in Bosschen ende schaduwachtige plaetsen.

Tijdt. Dit Kruydt bloeyt in de Maenden Juny, July ende Augustus.

Aert en Krachten. Guychel-heyl is warm ende droogh van aert / suyperende ende een weynigh t'samen-treckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Tandt-pijn ende om de Herzenen te suyveren: Neemt het sap van dit Kruydt / ende trecht het door de Neus-gaten op. Dioscorides.

Voor Wonden ende vuyle Sweeringe: Neemt

Neemt

Neemt het sap ende wascht de Quetsuren daer mede. P. Poterus.

Voor beten van Slangen ende dolle Honden : Neemt van het sap een vierendeel loots/ vermengt het met Wijn/ ende geeft het in / ondertusschen verbint de Wonde met het gestoten Krupdt. Plinius.

Voor het Graveel ende verstoptheit des Levers : Neemt een vierendeel loots van het gedroogde Krupdt/ stoet het tot een fijn poepet/ 't welck ghy met Wijn in geven sult. Fuchsius.

Voor Schurffe Handen : Bereydt een afziedsel van dit Krupdt met Sout en Water/ ende wascht daer mede dickwils de Handen. Dodonæus.

Muur, in 't Latijn *Alsine*.

Geslachten.

Dit Krupdt is in groote, kleyne, alderkleyne ende Zee-muur onder schepden ; De drie eerste sooyten sullen wy alhier beschrijven : van de Zee-muur-besie in het Vijfde Deel.

Gedaente. Ayt de beselachtige wortel van groot Muur spruyten lange / ronde ende geknoopte steelen. Ayt peder knoop ofte lidt brenghet het vooyt twee ober malkanderen staende / breekt-ende lanckachtige bladeren / bleecht-groen van verwe. De witte bloemen zijn die van Oogen-trooft gras van gedaente gelyck / ende komen op de toppen van de steelen te voorschijn. Na de bloemen volgen lanckachtige zaet-knopkens.

Kleyne Muur is de voorgaende soorte gelyck / ende verschilt van de selve alleen in de groote.

De alderkleyne Muur is noch veel kleynder als de tweede soorte / andersins den selve in alles gelyck.

Plaetse. De groote Muur bindt men onder de Hegen ende op donckere vochte plaetsen. De twee volgende sooyten beminnen lanckachtige vochte plaetsen / ende groeyen veeltyds in de Hoben onder de Moes-krupden.

Tijdt. Dese Krupden blyffen den geheelen Winter doorgroen / ende bloeyen in de Lente.

Aert en Kraecten. De Muur is hout ende vochtigh van aert / ende daerom sonder eenige t'samen-treckinge verkoelende van kraecten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor ontstekinge der Oogen : Neemt het sap van Muur ende dympt het in de Oogen. Dioscorides.

Voor pijn der Ooren uyt hitte ontsaen : Neemt het selfde sap ende dympt het in de Ooren. Dodonæus.

Voor ontstekinge van de Lever : Neemt het sap ende legt het met doecken daer in nat ghemaect zijnde / op de rechter zijde. Dodonæus.

Voor Speenen ofte Ambeyen, ende ontsteking. van de schamelijcke Leden: Neemt van het Krupdt soo veel van nooden is / stoet het kleyn in een Mortier / ende legt het pap-wijs op. Fuchsius.

Hoender-bete, in 't Latijn *Morus Gallinae*.

Gheslachten.

Van dit Gewas sullen wy de volgende soorte beschrijven / te weten / gemeene Hoender-bete, Hoender-bete met bladeren van Onderhave, met bladeren van Ruyte, ende met bladeren van Gamander.

Gedaente. Gemeene Hoender-bete heeft dunne ende teere steelkens / die langhs de aerde uytgespreyt leggen / ende met breektachtige ende dooy twee sneden ghehoecte bladeren bewassen zijn. De bloemkens / die omtrent de oorsprongh der bladeren op een besonder steelken vooyt spruyten / zijn uyt den blaetwen purper van verwe. De wortel is dun / lanck ende met veel beseyngen behangen.

Hoender-bete met bladeren van Onderhave is rondom de steelen met ronde ende ghekerfde bladeren bewassen. De bloemkens die kroons-wijs met tusschen spaciesich vertoonen / zijn root achtigh van verwe / ende

ende die van stinckende Doove-netelen gelijk.

Hoender-bete met bladeren van Ruyte, heeft diep gesneden bladeren / soo dat het bladerkens van Ruyte schijnen te zijn. Boven aen de steelkens brenghet het vier-bladige blaeuwwe bloemkens voort / die van dubbelde zaet-huyshens / als die van Mercuriaal Manneken, gevolght worden.

Hoender-bete met bladeren van Gamander, heeft witte bloemkens / de bladeren zijn die van Gamander ofte Chamedrijs gelijk / ende de wortel is dun / besel-ende geelachtigh.

Plaetse. Hoender-bete werdt op soodanige plaetse / als daer de Muur wast / gebonden. Hoender-bete met bladeren van Onderhave groeyt hier te Lande in de Moes-hoven. Hoender-bete met bladeren van Ruyte wast omtrent Doornick ende elders op de koren-velden. Hoender-bete met bladeren van Gamander wordt op de Zaep-landen van Brabant, Zeelandt ende Vlaenderen voort gebacht.

Tijdt. Dese soorten van Hoender-bete bloeyen in Juny ende July.

Aert en Krachten. Hoender-bete werdt niet tot Medicijne ghebruyscht / nochtans schijnt het mede houdt ende vocht te zijn / als de oprechte Muur. Dodonæus.

Serratula.

Gedaente.

Dit kruydt brenghet voort veel getachte doncker-groene steelen / ende tweederhande bladeren / waer van de onderste / die eerst upt de Werde spruyten / lancachtigh breedt / ende aen de kanten saeghwijls ghekerst zijn / maer die langhs de steelen wassen zijn dieper gesneden / geijck die van de Scabiosa. Op de toppen van de steelen komen schubachtige bolleken / purpere ofte roode bloemen voort-brenghende / te voorschijn. De wortel is beselachtig ende lank levende.

Plaetse. *Serratula* groeyt in de Bosschen / donckere plaetsen ende vochte Beemden.

Tijdt. Het bloeyt in Augustus, ende daerna wordt het Zaet rijp.

Aert en Krachten. Dit kruydt is warm ende droogh van aert / heplende ende scheydende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor die sich door vallen ofte stooten van binnen befeert hebben : neemt van de ghedrooghde ende gepulveriseerde bladeren een vierendeel loots / ende geeft het met Wijn in. Dodonæus.

Om de Zeeren te suyveren / ende vleesch in de Wonden te doen groeyen : wascht de selve dichtwils met Wijn / daer de bladeren van dit kruydt in gezoden zijn. Fuchsius.

Voor een Breucke ofte gelcheurtheydt : neemt de versche bladeren met de wortelen / gestooten zijnde / leghtse pap wijs op de Breuck. Fuchsius.

Voor Speenen ofte Ambeyen. neemt de bladeren / ziedtse in Wijn / ende slooft de Speenen hier mede. Dodonæus.

N

Hert-

Herts-hoy, in 't Latijn Ascyrum.

Gedaente.

Dit Gewas is den Hypericum in 't eerste aensien seer gelijk / maer het verkrijght harder Wortel / hooger steelen / en grooter witter bladeren. In de bloemen en de Zaet-hungkens vindt men geen onderschept.

Plaetse. Herts-hoy wast hier te Lande in de Bosschen en op lommerachtige plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in Juny, July, ofte Augustus.

Aert en Krachten. De bladeren van dit Kruidt zijn warm en droogh van aert / afbagende van krachten. Het Zaet heeft daer-en-boven een suwer-makende ofte purgeerende kracht. Galenus.

Medicinael gebruyck. Om alle Galachtige vochtigheden door den Stoel-gangh af te fetten : Neemt van het Zaet een half loot / ende geeft het met Mee ofte Honing-water in. Dioscorides.

Voor Heup-gichte : Neemt Herts-hoy drie handen vol / ziedt het op in Wijn tot een pint / ende laet hier van een roemertje vol drincken / ende laet ondertusschen het Zaet op de vooz-verhaelde wijze dickwils gebruyken. Dodonæus.

Om Wonden te heelen : Bereydt een afziedsel van de bladeren met Wijn / ende wascht de Wonden dickwils daer mede. Dodonæus.

Tormentille, in 't Latijn Tormen-
tilla.

Gedaente.

Dit Kruidt bynght voort dunne / ende ter aerde leggende steelen / die omtrent peder lit met seven gekersde bladeren / die van Viss-vinger-kruyt eenighints gelijk / bewassen zijn. De Bloemkens / die op lancachtige steelkens voort-komen / zijn geel / ende de knobbelachtige wortel van buyten zwartachtigh / ende van binnen root.

Plaetse. Het groeyt weeldrygh in de Bosschen ende op donkere lommerachtige plaetsen / ende zantachtige gronden.

Tijdt. Het bloeyt de geheele Sommer dooz.

Aert en Krachten. Tormentille is verdroogende tot in den derden graedt / sonder eenige merckelijcke hitte / t' samentrecken- de / zweet-dryvende / ende het vergift ofte besmettinge wedersiaende van krachten. Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor besmettelijcke Sieckte, overtollige Maent-stonden, Buyck-loopen, Bloedt-spouwen, Bloedtpissen, ende voor die van binnen gequetst zijn : Neemt van het poeper van de ghe-drooghte Wortel een vierendeel loots / ende geeft het met gedistilleert Water van dit Kruidt / Wijn ofte gestact Water in. Matthioli.

Voor quade zweeringe des Mondts : Bereydt

rept

reijdt een af-ziedtsel van de Wortel in Water / ende wascht de mondt hier mede. Dodonæus.

Voor loopende gaten, ende voort-eeten-de Zeeren: Neemt het poeper van de Wortel ende siropt het daer in. Dodonæus.

Voor het mis-vallen van 't Kinde: Neemt poeper van Bistorta-wortel een bierendeel loots / Water van Tormentilla twee oncen / ende laet het in-nemen: Ondertusschen neemt de versche Wortelen ende kruidt van Tormentilla soo veel van nooden is / stoot het kleyn / ende leght het pap ofte plaester-wijs op de Lendenen. Ravelingius.

Caryophyllate, in 't Latijn *Caryophyllata*, *Herba Benedicta*, *Sanaminda*.

Gedaente.

Caryophyllate heeft zwart-groene / ruyg-achtige / ende rondom de kanten saegh-

wijs gekerfde bladeren / die aen lancachtige steelkens drie ofte vijf te samen voortkomen / waer van de onderste de kleynste zijn. Tusschen dese bladeren spruyten andere steelen / omtrent twee voeten hoogh ende in verscheide zijde scheyten gedeelt zijn: Op wiens toppen geele bloemkens te voorschijn komen / na-latende ronde ende ruwe Zacht-bollekens. De Wortel is van veel roodachtige beselingen gemaccht / die niet onaengenaem van reuch zijn.

Plaetse. Dit kruidt wast gaerne in donkere lommerachtige plaetsen.

Tijdt. Het byenght sijn Bloemen in May ende Juny voort.

Aert en Krachten. Caryophyllate is verwarmende ende verdroogende in den tweden graedt / versterkende ende een weynigh t'samentreckende van krachten / ende het wordt onder de Wondt-kruiden gerekent.

Medicinael gebruyck. Voor Zijde-pijn, Maegh-pijn, swackheyt van de Herzenen, Herte ende Lever, ende om het geronnen Bloedt in het Lichaem te doen scheiden: Neemt van de wortelen vier loot / van de bladeren twee handen vol / koocht dit te samen in Water ofte Wijn tot een pint / ende laet hier van twee ofte driemaal des daeghs dincchen. Dodonæus.

Voor versche ende oude Wonden: Bereydt van de wortelen ende bladeren met Wijn een af-ziedtsel / waer mede ghy de wonden wasschen sult. Dodonæus.

Kalfs-voet, *Arons-baert*, *Papekullekens*, in 't Latijn *Arum*.

Gedaente.

Kalfs-voet heeft groote / effene ende blinkende breede bladeren / die niet eenige zwartachtige placken bedeckt sijn / achter met twee ende voer met een punt spits toe-loopende / ende peder op een besondere steel voort-komende. Tusschen dese bladeren spruyt een steel omtrent een spanne hoogh / voort-byengende een lancwer-

pigh omwentsel / als een scheede / de gedaente van een Nase-dooz by na upt-beeldende : Ayt 't midden van de welcke een lanchachtigh doddekken / purper-blauw van verwe / te hooschijn komt ; waer na sich eerst een groen / ende namaels een root Onysfachtigh gewas vertoont / dat van veel Besien / hartachtigh zaet in sich besluptende / t' samen geset is. De knobbelachtige wortel is hier ende daer met beselingen behangen.

Plaetse. Dit Gewas komt hier te Lande voort in de Bosschen / onder de Hagen ende op donckere schaduwachtige plaetsen.

Tijdt. De bladeren spruyten voegh in de Lente upt / de Bloem vertoont sich in Juny, ende de Besien neffens het zaet worden in July ofte Augustus rijp.

Aert en Krachten. Kalfs-voet is warm ende droogh in den derden graedt / openende / dun-makende / den Urin drijvende /

ende verdeylende van krachten. Fuchsius, Brunfelsius.

Medicinael gebruyck. Voor Podegra ende Heup-gichte : Neemt van de versche wortelen soo veel van nooden is / stootse kleyen / doet'er by hoe-mist / vermenght het te samen / ende legt het pap-wijs op. Dodonæus.

Voor alderhande Vergift : Neemt poeper van de Wortel een vierendeel loots / Theriakel een half vierendeel loots / vermenght dit te samen / ende geeft het met Wijn in. Ofte neemt sap van de bladeren een lepel vol / Wijn-azijn twee lepels vol / vermengt zijnde / laet het op een reys gebruycken. Matthiolus.

Voor Engborstighen ende Hoest, uyt sluymige vochtigheden ontsaen : Neemt van dese Wortel een vierendeel loots / Candyp Supcher een half loot / vermenght dit te samen / ende laet het in twee reysen gebruycken. Dodonæus.

Om de Maent-stonden der Vrouwen te verweken : Neemt een half loot van het poeper van de Wortelen / ende geeft het met Wijn in. C. Durantus.

Voor Water-sucht, langh-duurende Koortsen, ende verstoptheydt des Ingewandts : Neemt van de Wortel een half vierendeel loots / zout van Alsem / van Wijn-steen van elcks tien greyn / menght dit te samen / ende geeft het op een reys in. Dodonæus.

Voor vlacken des Aengesichts : Stoot de gedrooghde Wortel kleyen / doet'er by Roosen-water, laet het wederom in de Son droogen / wederhaelt dit driemaels / daer na wijst de vlacken met dit poeper / ofte vermenght het met Roosen-water, ende bescrijctse daer mede. P. Crescentius.

Harts-tonge, in 't Latijn *Bistorta*.

Gedaente.

Uyt de lanchachtige ende dicke wortel / de welcke met veel beselingen behangen is / spruyten op lanchachtighe steelkens / lanchwerpighe / ende met veel

heel zenuwen door-loopene bladeren / die aen de bovenste zijde groen / ende aen de onderste grauw van berwe zijn. Tusschen dese bladeren komen andere ronde steelen voort / omtrent een voet hoogh op-schietende / oock met diergelijke / doch veel kleiner bladers bewassen. De lijf-verwige Bloemen komen aerwijs op de toppen der steelen te voorschijn / die van drie-kantigh ende blinkent zaet gevolght worden.

Plaetse. Dit Gewas vintmen in schaduwachtige Bosschen / op vochte ende vette gronden. In de Hoben geplant / wast het weeldigh genoegh.

Tijdt. Het brenghet sijn Bloemen in May ende Juny voort / ende daer na wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Dit Kruydt ende voornamentlijk de wortel is kout ende droogh tot in den derden graet / sterckelijck t'samen-treckende / zweet-drijvende ende de

besmettinge wederstaende van krachten. Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor overvloedige Maendt-stonden, Buyck-loopen, Brakingen, ende om het Mis-vallen van Kinde te beletten: Neemt poeyer van de gedrooghte wortel een vierendeel loots / ende geeft het met roode Wijn / Weegbre-sap, ofte met gesaelt Water in. Ofte bereydt een afziedsel van de wortel met Wijn ofte Water / ende laet'er dickwils af dincien. Matthiolus.

Voor bloedigh Tandt-vleesch ende losse Tanden: Neemt het sap uit de wortel ende bladeren gepast / ende wascht de Mont daer mede. Fuchsius.

Voor Pest ende besmettelijcke siekten: Neemt poeyer van de wortel een vierendeel loots / ende geeft het met bequaem nat in / om het zweten te bevoorden. C. Durantus.

Om het bloeden te stelpen: Neemt het poeyer van de wortel ende siropt het in de wonden. Brunfelsus.

Verckens-broot, in 't Latijn *Cyclamen*, *Cyclaminus*, *Panis Porcinus*, *Arthenita*.

Geslachten.

Dier worden verschepte soorten van dit Gewas in de Hoben der Kruydt-bemimmers onderhouden: wy sullen alleen hier twee geslachten van Verckens-broot beschrijven / die in Nederlandt in 't wilde voort komen: te weten / Verckens broodt met bladeren van Veyl, ende Verckens-broot met ronde bladeren.

Gedaente. De eerste soorte verkrijghet breede / gehoekte / ende aen de kanten een weynigh geschaerde bladeren / die van de Klim-op ofte Veyl eenighsins gelijk / op lancachtige steelkens rustende / wiens bovenste zijde doncker-groen / ende met witachtige placken besprenght / maer de onderste purperachtigh van berwe is. Tusschen de bladeren spruyten besondere reere steelkens voort / wiens toppen met purperachtige ofte bleek-roode bloemen beladen zijn / die wel nederwaerts af hangen / maer

N 3

de

de bladeren zijn bovenwaerts om gebogen. Dese bloemen vergaen zijnde kringkelen sich de steelkens om / voort brenghende kleine zaet-bollekens. De wortel is platachtig rondt / op sommige plaetsen eenige beselingen upt werpende / van bupten zwart / ende van binnen wit.

De tweede soorte verschilt van de voorgaende / dooz dien de bladeren niet gehoekt / nochte merckelijck niet placken besprengelt en zijn / oock is de wortel veel kleiner als van de eerste soorte.

Plaetse. Dese Gewassen worden in sommige Woschen van Walsch Nederlandt gebonden / ende van daer in de Hoven ghebracht.

Tijdt. Dese soorten van Verckens-broot bloeyen in September, ende daer na verkrijgen sy nieuwe bladeren / die den geheelen Winter over blijven.

Aert en Krachten. Verckens-broodt is

verwarmende ende verdoogende in den derden graet / afvagende / openende / doozsijndende ende verdooybende van krachten. Galenus, Mesue.

Medicinael ghebruyck. Voor Klieren, Krop-sweeren ende andere harde Geswellen: Neemt de wortel / vermenghtse onder andere genees-middelen hier toe diennende / ende leghtse pap-wijs op. Galenus.

Voor schelle op de Oogen: Neemt het sap met Honigh vermenght / ende druypt het in de Oogen. Dodonæus.

Om de Herzenen te suyveren: Neemt het sap van de wortelen / ende haelt het dooz de Neus-gaten op. Dioscorides.

Voor Kackhielen, Podagra ende verstuycde Leden: Neemt de wortelen soo veel genoegh is / ziedse in Water om de Leden ende Doeten daer in te baden. Dodonæus.

Voor de Geel-sucht ende om de Maendstonden te bevorderen: Neemt een viertel loots van de sijn gestooten wortel / ende geeft het met Wijn in / hier op moet men het zweten bevoorden. Matthiolus, Galenus.

Voor Water-sucht: Neemt het uptgeparste sap upt de wortel / koocht het soo langh dat 'et de dichte van Honigh verkrijgt / ende geeft hier van een schrupel zwaer met eenigh nat in / om het zweten te bevoorden.

Voor doofheyt ende tuyten der Ooren: Neemt van de versche wortel een loot / snijst se klein ende doet 'er by Olie van Kamillen, van Roosen, van bittere Amandelen, Wijn van elcks een once / zied dit te samen een reys ofte twee op / dooz gezegen zijnde / steecht hier van eenige druppelen met Boom-wol in de Ooren. Ofte neemt van dese wortel een loot / kernnen van Persen, bittere Amandelen van elcks een half loot / stoot het te samen in een Moztier / en laet het in een muysen Brandewijn weechen / daer na upt-geparst zijnde / druypt hier van eenige druppelen in de Ooren. Ravelingius.

Salvo

Salomons-zegel, in 't Latijn Polygonatum, Sigillum Salomonis.

Gedaente.

Ut de lancwerpige / witte geknoopte wortel / die met veel vefelingen behaagen is / fpruyten lange effene fteelen / sonder eenige zijde-fcheuten / de welke met lancwerpige / bzeede ende geribde bladeren bewaffen zijn. Apt den oorsprongh van peder bladt komen twee ofte drie nederwaerts af hangende / lancwerpige / holle witte bloemen / die van eerst groene ende daer na zwarte Befien ghevolgt worden. Hier te Lande vindt men mede een foorte de boozgaende in alles gelijk / behalven dat de bloemen wel-riekend zijn.

Plaetfe. Salomons-zegel waf in de Wof-fchen ende aen de kanten van de gebouwde Landen / op donckere ende fchaduwach-

tige plaetsen / ende werdt daer van daen in de Hoben gebracht.

Tijdt. Dit kruidt bloeyt in May ende Juny, ende de Befien worden in Augustus rijp.

Aert en Krachten. Dit Gewas is van gemengelde epgenschap / ofte als sommige fchrijven / warm ende droogh van aert / afbagende ende een wepnig t'famen-trecken de van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Sproeten en Placken des Aengefichts. Neemt de verfche wortelen van Salomons-zegel, ftootfe kleyn ende ftrijckt het op het Aengeficht: Andere diffilleeren een Water van de wortel / om het Aengeficht daer mede te waffchen. Matthiolus.

Om de Wonden te heelen: Neemt de verfche wortelen / ftootfe kleyn ende leghtfe pap-wijs op. Dioscorides.

Om de rye ende waterachtige vochtigheden des Lichaems te fuyveren: Hier toe gebruycken sommige 12 / 13 / 14 ofte 15 Befien van dit Gewas / de welke van onderen ende van boven purgeeren: de felve kracht wordt het afziedfel van de bladeren / ofte een bierendeel loots van het poeper in genomen / toe-geschreven. Joh. Schroderus.

Voor 't Graveel, geronne Bloedt, ende opgestopte Maendt-ftonden: Neemt van het gediffilleert Water van de wortel twee oncen / ende neemt het in een rep in. Ravelingius.

Varen, in 't Latijn Filix.

Geflachten.

De Varen, die onder de Latijnfe naem Filix bekendt zijn / worden in drie geflachten onderschepden: te weten / Varen-manneken, Varen-wijfken, ende groot, wildt ofte Water-varen.

Gedaente. Varen-manneken brenghet boozt dunne middel-fteelen / die met bleekgroene / hardtachtige / doch bzooffe bladeren / vleugel-wijs uytgefpreyt / bewaffen zijn. Weder bladt is rondtom de kanten facg:

sacgh-wijs gekerft / ende van achteren met
buyle stippen besprenght / die ten onrechte
van sonnige voos het zaet aengesien wor-
den; want dit Gewas geen bloemen nochte
zaet voort brenghet. De wortel is van veel
tuyten ofte gevelde blocken ofte klauwen
vergaderet / dick ende brynn.

Varen-wijsken brenghet een enkelde / ge-
strepte ofte kantige steel voort / met kleyn-
der bladeren / als die van Varen-manne-
ken bewassen. De wortel is lancwerpig/
zwart ende omtrent een vinger dick.

Groot Varen verkrijght veel ende hooge
steelen / die met veel bladeren vleugel-wijs
bewassen zijn: dese zijn die van Varen-wijs-
ken eenighsins gelijk / maer aen de kan-
ten niet gekerft. Omtrent de toppen van
de steelen komt een lancwerpighe schepfel/
een vergaderingh van toekomende zaet
wytbeeldende / te voorschijn / hoewel dit
geslacht van Varen mede onbrychtbaer is.
De wortel is dick ende groot / met veel
dicke zwarte fasselingen bewassen.

Plaetse. De eerste ende tweede soorte
groept onder de Hagen / Heggen / ende in
de Bosschen op doyre schaduwachtige plaet-
sen. Groot Varen wast op bochte ende
donckere lonnerachtige gewesten.

Tijdt. Uit de wortel van dese krynpen
spruyten in de Lente nieuwe scheuten uyt/
die den geheelen Somer groen en groepen-
de blijven.

Aert en Krachten. De wortelen van Va-
ren zijn warm ende droogh van aert / ope-
nende ende een weynigh t'samen-treckende
van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheit
van de Milt ende Lijf-moeder: Neemt van
de wortel vier loot / kneuse / sijtse kleyn
ende kooktse in Wijn tot een pint / ende
laet hier van twee mael des daeghs drin-
ken. Dodonæus.

Voor de Wormen des Buycks: Neemt
de wortel / kooktse in Water / maect het
soet met Honigh / ende laet hier van drin-
ken. Dioscorides.

Voor Verbrantheyt: Neemt Varen-man-

neken-wortel soo veel van nooden is / stootse
kleyn in een Mortier met wat Roosen-
water, druckt het sap daer uyt / waer mede
ghy de huyt sult besmeeren. Fuchsius.

Boom-varen, in 't Latijn *Poly-
podium*.
Gedaente.

De Boom-varen is van bladeren / die
van Varen-manneken eenighsins ge-
lijk / behalven datse niet gekerft ofte ge-
kerft zijn. De wortel is lanc / ende dwars
voort krynpende.

Plaetse. Dit Gewas bindt men aen de
struycken van oude ende vermeluwde Boos-
men / ende meest aen de Wilgen-boomen,
maer die aen de oude Eycken-struycken
groeppen / worden voort de beste gehouden.
Het wast ook aen de kanten van de Bouw-
landen onder de Boomen ende Hagen.

Tijdt. Het is het gantsche Jaer doot
groen / ende in de Lente brenghet het nieuwe
scheuten voort.

Aert en Krachten. De Boom-varen is
verdroogende van aert / openende / den
Buyck sachtelijck werck makende / en de
galachtige ende slijmerige vochtigheden af-
settende van krachten. Galenus. Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor een slijmige
Borst, langh-duurende Koortsen ende ver-
stoppinge des Ingewants: Neemt van de
wortel vier loot / lange Rosijnen gepelt zijn-
de een half vierendeel / zied dit te samen in
genoeghsaem Garsten-water tot een pint/
ende laet hier van twee mael des daeghs
drinken. Dodonæus.

Bingel-kruydt, in 't Latijn *Mercuri-
alis*.

Geslachten.

Van dit krynndt worden twee soorten ge-
vonden: Te weten / een ende wildt
Bingel-kruydt; De tamme soorte is we-
derom in Bingel-kruyds Manneken ende
Wijcken onderscheyden.

Ge-

Gedaente. Bingel-kruydt Manneken verkrijgt matelijcke hooge steelen / door eenige ledelkens onderscheypden / in sommige zijde scheuten verbeelt / ende met lancachtige breedte ende vooz spits toe-loopende bladeren / die aen de kanten saegh-wijs ghekerft zijn / betwassen. Omtrent de oorspronck der bladeren spuyten klepne / ronde ende rontwe bollekens / twee op een steel aen malkanderen gevoeght / waer van weder een klepne rondt zadeken in sich besluyp. De Wortel is teer ende beselachtigh.

Bingel-kruydt Wijsken is den boozgaende soorte van steelen / bladeren ende wortel wel gelijk / maer verschilt nochtans van de selve / door dien de mofachtige bloemen Aer ofte Dymf-wijs te boozschijn komen.

Wilt Bingel-kruydt heeft teere vierkante gheknootte steelen / omtrent een spanne hoogh / sonder eenige zijde scheuten / opschietende. Apt peder lit van dese steelen

spuyten twee ober malkanderen staende bleek-groene bladeren / grooter als die van tam Bingel-kruydt. De zaet-bollekens zijn die van Bingel-kruydt Manneken gelijk. Het heeft lange ende verre upt-gespreide beselachtige Wortelen. Dit Gewas is onleselijck van reuck.

Plaetse. Tam Bingel-kruydt vintmen in de Moes-hoven / ende op sommerachtige ofte donckere plaetsen. Wilt Bingel-kruydt groeyt hier te Lande in de Bosschen ende schaduwachtige Gewesten.

Tijdt. Dese kruyden staen op haer beste in Juny.

Aert en Krachten. De Bingel-kruyden zijn warm ende droogh in den eersten graet / af-bagende ende verteerende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyk. Om de Galachtige ende Waterachtige vochtigheden af te setten : Bereydt een af-ziedsel van dit kruydt / ende geeft hier van te drincken. Dioscorides.

Om den harden Buyck weeck te maken : Wordt dit kruydt onder de klypsterien vermengt. Ofte neemt de muerw gezoden bladeren / ende leghtse pap-wijs op den buyck. Dodonæus.

Voor pijn in de Blase ende de Urijn af te drijven : Neemt de bladeren muerw gezoden zijnde / ende leghtse warm op het Gemacht. Fuchsius.

Voor loopende Oogen : Neemt van de bladeren soo veel van nooden is / stootse klepne met oude witte Wijn / ende leghtse op de oogen. Dorst.

Voor Schurffel de wilt Vuur: Neemt sap van de bla... / ende Wijn / vermengt het te samen / ende besrijckt het daer mede. Galenus.

Voor alle Geswellen : Neemt de groene bladeren / stootse in een Wortier / doet er by Berckens-reusel / ende leght het pap-wijs op. Fuchsius.

Om de Maent-stonden te verwecken : Neemt van het sap een once / fijn gestoten Nardus-zaet een half vierendeel loots / Wijn

soo veel genoegh is / vermengt zijnde / laet
het op een reys in-nemen. Joh. Stocker.

Stinckende Gouwe, in 't Latijn
Chelidonia Major.

Geslachten.

De Krupdt-be *Chelidonia* hebben de Gou-
we in twee so *Chelidonia* reedeelt / die bep-
de in gedaente seer vlek. V. hillen; Te we-
ten groote ofte stinckende Gouwe, ende
kleyne Gouwe; van de laetsie Besien in
't vijfde Deel.

Gedaente. Groote ofte stinckende Gou-
we schiet met teere / ronde ende getachte
steelten omtrent anderhalven voet hoogh
op. De bleek-groene ende gekersde blade-
ren zijn aen een middel-ribbe t' samen ge-
boeght. De geele bloemkens komen op de
toppen van de steelten te voorschijn / die van

smalle hauwken / met geelachtigh klep-
zaet gebult / gevolgt worden. De Woz-
tel is geel van verwe. Dit Krupdt gesne-
den ofte geopent zijnde / geeft van sich een
scherp / bitter ende geel sap.

Plaets. Dit Krupdt groeyt weeldigh in
schaduwachtige plaetsen / neffens de we-
gen / onder de hagen / ende by oude tim-
meragie.

Tijdt. Het bloeyt van April tot diep in de
Sommer / ende ondertusschen wordet het zaet
rijp.

Aert en Krachten. Dit Gewas is ver-
warmende ende verdroogende in den der-
den graet / ende getweidigh af-bagende van
krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor duyster ghe-
sicht ende schille op de Oogen: Neemt van
het sap twee oncen / Honingh een loot /
ziedt dit te samen een reys ofte twee op / de
schuym wel af-nemende / ende druypt dit
dickwils in de Oogen. Dioscorides, Gale-
nus.

Voor Buyck-pijn ende pijn des Lijf-moe-
ders: Neemt dit geheele Krupdt soo veel
van nooden is / stoot ofte hacht het kleyn /
ende maect het met Olie van Kamillen-
bloemen in een panne heet / ende leght het
pap-wijs op de Navel van de Buyck. Do-
donæus.

Voor de Geel-sucht ende verstoptheyt des
Ingewants: Neemt de bladeren / hachtse
kleyn / ende bereydt met Eyren een scrupf
hier van / 't welck ghy de Siecken dickwils
sult laten eeten. Ofte bereydt een afziedsel
van de wortel / om daer dickwils van te
drincken. Matthiolus.

Voor versche Wonden: Neemt het sap
ende druypt het in de Wonden. Clusius.

Voor Ambeyen: Neemt het ghesfooten
Krupdt / ende leght het op het fondament.
Joh. Stocker.

Om de Wratten te verdrijven: Bes-
strijckte dickwils met het sap van dit
Krupdt / soo vergaen sy seer haest. P. Bay-
rus.

Aerd-

Aerd-mosch, in 't Latijn *Muscus*

Terrestris.

Geslachten.

Hetwel'er veel soorten van Aert-mosch zijn / nochtan zijn de volgende meest bekend; Als gemeyn Aerd-mosch, groot Aerd-mosch, twee soorten van kleyn Aert-mosch, Heyde-mosch, ende Mosch daer men de kleder-besemkens van maect.

Gedaente. Gemeyn Aert-mosch, 't welck van sommige oock Water-mosch genaemt wordt / verspreyt sich verre ende wijt op der aerde / haprigh van gedaente / ende witachtigh van berwe.

Groot Aerd-mosch heeft lange / getackte / ende wjt den geelen groenachtige rankshens / met dickachtige hapshens bekleet / ende met veel wjt-spruytende beselingen aen de aerde bevesticht: Behalven dese rankshens komen noch andere te voorschijn / die in drie ofte vier aer-wijse topshens / het bloepsel van de Hasel-noten gelijk / gedeelt zijn.

Kleyn Aerd-mosch verschilt seer veel in grootte van de voorgeaende soorte.

Heyde-mosch heeft veel witte bladshens ende roode bloemshens / van gedaente de kleyn Heyde eenighints gelijk.

Mosch daer men de kleder-besemkens van maect brenghet voort veel tackshens / ontrent drie palmen lanc / wjt den geelen purper van berwe / met veel hapz-wijse bladerkens dicht bewassen / ende op elck tackshen staen ronde bolshens als op 't Blas.

Plaetse. De eerste soorte vintmen in bochten ende woeste Bosschen: Groot ende kleyn Aerd-mosch groeyt in dorre ende steenachtige Bosschen. Heyde-mosch wordt te vergeefs dan in de Heyde gesocht. De laetste soorte wordt in de Bosschen van Nederlandt versamelt.

Tijdt. In de Maent Juny worden de soorten van Mosch op haer beste gebonden.

Aert en Krachten. De Aerd-mosch is verhoelende van aert ende stoppende van

krachten. Van de Wolfs-klauwen ofte grote Aerd-mosch is seer goet tegen het grauel ende zweeringe der nieren. Hieronimus Tragus.

Medicinael gebruyck. Voor het Flerecijn der Voeten: Neemt Aerd-mosch soo veel van nooden is / stoot het met Wijn in een Mortier / ende leghet het pap ofte plaesier-wijs op de voeten. Dodonæus.

Longen-mosch, in 't Latijn *Muscus**Pulmonarius.*

Gedaente.

Dit Gewas is een mede-soorte van Mosch, dick / tap / schub ofte schelferachtigh / gerimpelt ende wjt wjtgespreyt / boben groen / onder witachtigh / ende dooz seer kleyn beselingen aen de aerde bevesticht.

Plaetse. Dit Kruydt vintmen op de oude Boomen / steenachtige gronden / ende schaduwachtige Gewesten.

Aert en Krachten. Longen-kruydt is seer verdoogende ende matelijck verhoelende van aert / ende een weynigh 't samentrekkende van krachten. Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor Bloedt-spouwen, rooden loop, ende onmatige Maentstonden: Neemt van dit gedooght Mosch, sijn gestoten zijnde / een vierendeel loots / ende geeft het met gestaelt water in. Dodonæus.

Voor versche Wonden ende Zeeren van de Schamelheyt: Neemt het poep van dit Gewas / ende streyct op. Dodonæus.

Voor Geelsucht. Neemt een afziedsel hier van in water / in het welcke ghy vooreen reys een half loot Rhabarber sult laten weechen / ende neemt het nuchteren in. P. Crescentius.

Gulden Weder-doot, *Gulden-hayr*,in 't Latijn *Muscus Capillaris Aureus.*

Gedaente.

Dit Gewas brenghet voort kleyn steekshens / met korte / wjt den groenen bleek-

bleeck-geele hanz-wijfe bladekens bewafsen / uyt de welcke wederom andere kale ende zwartachtige steelkens voort-fpruyten / wiens toppen niet klepne af-hangende koren-wijfe fchepfelen beladen zijn. De Woztel is feer dun ende klepne.

Plaetfe. Men vindt het op oude Boomen / bochte plaetsen / ende fteenachtige gronden.

Aert en Krachten. Gulden Weder-doot is verdroogende van aert / tuffchen hitte ende koude matelijck gefelt. Dodonæus.

Boom-mofch, in't Latijn *Muscus Arboreus*, *Ufnea*.

Gedaente.

Boom-mofch is anders niet als hanz-wijfe vergaderinge / aen de tacken ende ftrupcken der Boomen nederwaerts af-hangende / dickwils feer onder malkanderten verfhillende: want het eene is korter / langer ende dunner als het ander / doch altemael gemeenlijck witachtigh van verwe.

Plaetfe. Dit werdt nergens dan aen de Boomen ende ftrupcken gebonden.

Aert en Krachten. Boom-mofch is verdroelende ende verdroogende van aert / ende t'samentreckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor roode Loop, Bloedt-fpouwen ende onmatige Maendftonden: Neemt Mofch van de Eycken-boomen een vierendeel loots / ende geeft het met roode Wijn in. Dodonæus.

Voor de witte Vloet der Vrouwen: Neemt Boom-mofch soo veel van nooden is / bereydt hier van met water een badt / maer in de fiecke eenige tijdt des daeghs fitten fal. Dioscorides.

Voor het bloeden uyt de Neufe ende Wonden te fteipen: Neemt Mofch van Eycken ofte Wilde Pruyme-boomen, fteecht het in de Neus-gaten / ofte gefloten zijnde / froyt het op de Wonden. Dodonæus.

Kampernoellie, *Duyvels-broodt*, *Padde-ftoelen*, in't Latijn *Fungus*.
Geflachten.

VAn de Kampernoellien worden hier te Lande meeft de volgende foorte gevonden: te weten / vroege Kampernoellie, fpade Kampernoellie, vergiftige Kampernoellie, ronde Kampernoellie ofte Wolfs-veeft, half ronde fwarte Kampernoellie, Zee-Kampernoellie ende Boom-Kampernoellien. De krupt-bemide Lefer kan meer foorten van defe gewaffen by de vermaerde krupt-befchryvers C. Clufius ende Lobel befchreven vinden.

Ghedaehte. De vroege Kampernoellie ofte Padde-ftoelen van de Lente zijn lancfwerpigh ront van maecfel / de groote van een middelbare Henne-ey bereykende / van binnen / gelijk oock de steel / hol ende byyn van verwe / van buyten gherimpelt ende byyn-geel van verwe.

De fpade Kampernoellie ofte Padde-ftoelen van de Herfft zijn plachtigh rondt / bovenwaerts verheben ende onder uytgehoft door veel dunne belkens / van de steel tot het midden uytloopende / af gefcheyden; onder roortachtigh ende boven op bleek ofte witachtigh van verwe. Van defe zijn fomnige groot / ende andere kleynder.

Vergiftige Kampernoellie zijn ofte lancfwerpigh rondt ende van binnen hol / gelijk hooge hoedekens / ofte fchotel-wijs plat van gedaente / byyn-geel / ofte witachtigh van verwe / met grauwe ofte zwarte plaeken befpenckelt.

Ronde Kampernoellie ofte Wolfs-veeft beelt uyt de gedaente van een groote ronde Bal / fonder eenige steel aen de aerde geveficht / witachtigh van verwe / ende van binnen niet voos mergh verbult / defe ghevrooght zijnde geeft van fief een feer fijn ftof.

De half ronde fwarte Kampernoellie beelt uyt een niet feer diepe kielck / van buyten byyn / ende van binnen zwarter van verwe:

we: dese oock gedrooght zijnde geest sijn stof van sich.

De Zee-Kampernoellie is eerst gelijk als een groote/ronde witte Bol ofte Ajuyn, met een dubbelde schoffe bekleedt/ in sich besluptende een zware/ tape/ ende houde bochtigheyt; in siede van wortelen is het met een ofte twee zemuwen onder versien/ Dese Bol wordt daer napaersachtigh/ ende open gaende brenghet een rechte/ronde boose steel voort/ omtrent een palme hoogh/ met sommige plakken besprenghet: op de top van dese steel komt een gerimpelt topken te voorschijn.

Boom-Kampernoellie is een krom/ half ront en hardt gewas/ sich seer vast aen de struicken der Boomen bevestigende. By dese soude oock kunnen gestelt worden de Judas-ooren, die aen de Vlier-struicken groeyen/ maer van dese hebben wy by de Vlier-boom in 't Eerste Deel gehandelt.

Plaetse. De drie eerste soorten wassen in bochte Beemden/ Boffchen ende upt verrotte struicken van de Boomen. Wolfsveest bemindt openluchtige/ sandige ende bochte plaetsen. De half ronde Kampernoellien groeyen in dorre woeste plaetsen ende drooge Boffchen. Zee-Kampernoellien vindt men in de Zee-duppen: De Boom-Kampernoellien soude men te vergeres dan aen de oude Boomen soeken.

Tijdt. De eerste soorte spuyt in April upt de Aerde; de tweede ende derde soorte in Augustus ofte September, na dat het regent heeft/ soo oock de ronde, half ronde ende Zee-Kampernoellien.

Aert en Krachten. De Kampernoellien sijn seer hout ende bocht van aert/ ende daerom de schadelijcke gewassen aldernaest by komende: in 't herte/ de beste Kampernoellien byngen geen voosdeel aen de ghesontheit. Galenus.

Wolfsveest ghedrooght zijnde is sonder eenige scherpijghet verdroogende van aert/ ende wort nuttelijck gebruyckt om het bloeden der wonden te stelpen. Plinius.

Winde, in 't Latijn *Convolvulus*.

Geslachten.

Dit Kruidt is in groote ende kleyne Winde onderscheyden.

Gedaente. De groote Winde heeft seer lange steelen/ waer mede het sich aen de bystaende kruiden/ Heesteren ofte Heggen bevesticht. De bladeren sijn langhwerpighe ende wat breedachtigh van maetsel/ die van de Klim-op petz gelijkende. Tusschen de bladeren brenghet het voort witte klok-wijse bloemen/ na de welcke kintigh byzjn zaet/ in dunne zaet-huyshens beslooten/ volghet. De wortelen sijn seer langh/ op verscheyde plaetsen nieuwe scheuten uptwerpende.

De kleyne Winde is de hooggaende gelijk/ maer in alles kleynder/ ende de witte bloemen sijn met bleek-purper roode strepen geblackt.

Plaetse. De eerste soorte bindt men omtrent de Hagen/ Heggen/ ende oock wel aen de water-kant onder het Riet. De tweede soorte groeyt aen de kanten van de koren-velden.

Tijdt. By bloeyen beyde in de Sommer Maenden.

Aert en Krachten. Winde is warm ende droogh van aert/ verteerende ende ontdoende van krachten.

Medicinael gebruyck. Voor het Graueel: Bereydt een Badt van de bladeren van Winden, ende laet de siecken daer eenige tijdt in suten. Ravelingius.

Agrimonia.

Gedaente.

Dit Kruidt heeft lancshwerpige ende met eenige hayachtige rupghete bekleede bladeren/ die aen beyde zijden tot aen de middel-ribbe in veel deelen gescheyden/ ende rondtoyn de kanten gekerft sijn. Tusschen dese bladeren spuyt een dunne hooge steel/ die oock rupgh is/ ende wiens toppen met

3

kleyne

klepne geele bloemkens by na aer-wijs beladen zijn / na de welke rouw ende langhachtigh zaet volght. De wortel is zwartachtigh ende redelijck langh.

Plaetse. Het groeyt omtrent de Heggen / ende aen de kanten van de Wegen op schaduwtachtige plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in Juny, July ende Augustus.

Aert en Krachten. De Agrimonie is warm ende droogh in den tweeden graet / openende / afvagende ende een wepnicht 'samen-trechende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt ende swackigheyt van de Lever, Geel-sucht, langhduurende Koortsen ende Bloet-pissen : Neemt van de bladeren drie handen vol / ziedse op in schoon Water tot een pint / door gezegen zijnde maecht het soet met Suiker / ende laet hier van twee ofte drie mael des daeghs drincken. Dioscorides.

Om het Graveel af te drijven : Hier toe is seer dienstigh bevonden het gedistilleert Water van Agrimonie, drie oncen teffens in genomen : Oock kan men in des selfs gebrueck het afziedsel van 't krupdt gebruycken. Petrus Bembus, Joh. Stocker.

Voor de Koude pisse : Bereydt een afziedsel van dit krupdt in Wijn / ende laet hier van ses oncen op een reys in nemen. Dodonæus.

Voor heete Koortsen : Neemt van de bladeren een handt vol / ziedse in een half pintje Koosen-azijn / tot dat een derden deel versoden is / ende laet hier van een lepel vol dickwils gebruycken. Ravelingius.

Voor verstuyckte Leden : Neemt van de bladeren ende semelen soo veel van nooden is / koocht het met Wijn tot een pap / ende leght het warm op. Ravelingius.

Brionia.

Gedaente.

De Brionie heeft seer lange steelen ofte rancien / met opstassende klauwierkens / als aen de Wijngaert, behangen / ende met breechtachtige / diep gesneden / vijshoekige bladeren beladen. De klepne witte bloemkens komen als een trosken by een vergadert te voorschijn / na de welke ronde Besien / die eerst groen / ende natmaels root zijn / volgen. De wortel is langh / dick / wit ende seer bitter.

Plaetse. Dit Gewas vindet men op schaduwtachtige plaetsen / aen de Heggen ende Hagen / op sandige gronden. Het wordt oock wel om de Pieelen tot beschuttinge voor de Son geplant.

Tijdt. Het bloeyt in May, ende de Besien worden in de Herfst rijp.

Aert en Krachten. De Brionie is warm ende droogh in den tweeden graet / van krachten de galachtige / slijmerige ende waterachtige vochtigheden sterckelijck van ouderen ende van boven af settende. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Water-sucht : Neemt

Neemt van de Brionie-wortel een loot / bereydt'er met schoon Water een afziedsel van om op een reys in te nemen : Ofte neemt sap upt de wortel geparsd een once / Olie van Koper-root ofte Swavel een vierendeel loots / vermenght dit te samen ende geeft hier van met Wijn een vierendeel loots in. Dioscorides, S. Cloßæus.

Voor opstijginge van de Lijf-moeder, ende om de Maent-stonden te verwecken : Neemt Sæculæ Brionæ 20 greyn / ende geeft het met bequaem nat in / oock is een Badt van de wortel bereydt hier toe seer dienstigh. Joh. Schroderus.

Voor een verharde Milt : Neemt ontrent een half vierendeel loots van de wortel met Azijn / ende leght de gestooten wortel met Wingen op de linker zijde. Ravelingius.

Voor placken van de Huyt : Bestrijckt de plaetse met sap upt de wortel gheparsd. Dioscorides.

Voor blauw geslagen ofte gestooten plaeken, ende om het geronnen bloedt te doen scheyden : Stoot Brionie-wortel met Wijn ende leght het pap-wijs op. Dioscorides.

Lijnen, in't Latijn *Viorna*, *vitis nigra Fuchsi*.

Gedaente.

Dit Gewas verkrijght seer lange / geknoopte / gesirepte / en wat rootachtige rancken / waer mede het sich aen het bystaende geboomte bevesticht. De bladeren zijn breedachtigh / rondtom niet vier ofte vijf kleyne kerbungen gesneden / ende komen gemeenlijck by een / aen een middel-sceel gevoeght / voort. De welriekende witte bloemkens komen trog-wijs te voorschijn / de welke gepluckt zijnde krijgen een witte wolachtige ofte pluymachtige haprigheyt : Daer na brenghet het plat ronde / en bypn-roode Besien voort. De wortel is niet veel selslingen behangen.

Plaetse. Het wast tusschen de Hagen en Heggen / alwaer het sich aen oprecht ende omwindt.

Tijdt. Het bloeyt in May, Juny ofte July. Aert en Krachten. Dit Kruidt is seer heet van aert / scharp van smacch / en bytende ofte blaren treckende van krachten / naer het wortel selden tot enige ghebruyken ghebruykt. Ravelingius.

Wolfs-besien, in't Latijn *Uva lupina*, *Herba paris*.

Gedaente.

De Wolfs-besie brenghet voort een dunne ronde steel / ontrent een spanne hoogh op schietende / waer aen alleen vier bypn-bladeren / kruys-wijs over malskanderen staende / voort-komen : Dese zijn lancitwerpigh rondt / en met Alderkens door-loopen. Op de top van de steel draeght het een grasberwige gesternde Bloem / die gevolght wordt van een Besie / als die van Dul-makende Naschaye, ende is niet kleyne witachtigh zaet op-gebult. De Wortel is langh / luidt-wijs onderscheyden / langhs de aerde upt-gepreyt / en op sommige plaetsen nieuwe scheuten voort-brengende.

Plaetse. Dit Gewas wort in de Nederlanden in sommige donkere bosschen gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in April, ende de Besie wort in de May rijp.

Aert en Krachten. De Besie ende de bladeren van dit Kruidt zijn kout en droogh van aert / ende door een besondere kracht wederstaende het vergift ende pestige siekten. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor krancksinigheyt : Hier tegen wort gepresen een half lepelken vol van dit Kruidt / met eenigh bequaem nat / twintigh dagen achter een nuchteren ingenomen. B. Sardus.

Voor vergift, voornamentlijck van Arsenicum ofte Rotte-kruidt, Pest ende besmettelijcke Siekten : Neemt van het zaet ofte Kruidt een half vierendeel loots op een reys in. Fuchsius, Lobel.

Voor Pest-buylen ende heete Geswellen : Neemt het gestoten Wolfs-besie-kruidt ende leght het op. Matthiolus.

Onder-

Onder-have, Aerdt-veyl, in 't Latijn *Hedera Terrestis*.

Gedaente.

Dit kruydt brenghet voort lancachtige / kantige / dunne steelkens / neffens de aerde uyt-geheydt; dese zijn niet rondachtigh / breeide / gerimpelde ende gekerfde bladeren / twee tegen mastander overstaende / bewassen. De bloemkens / die omtrent de oorspronck van de bladeren voort-komen / zijn purper van verwe / opene helmkens uyt-beeldende. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Het wast oberbloedigh op donkere schaduwachtige plaetsen / neffens de Hagen ende Wegen.

Tijdt. Het draeght sijn Bloemen van April tot diep in de Somer.

Aert en Krachten. Onder-have is heet ende droogh van aert / bitter van smaect / openende ende af-bagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Geelsucht ende Heup-gicht: Neemt van de gedroogde bladeren een half vierendeel loots / ende geeft dit eenige dagen achter een met bequaem nat in. Dioscorides.

Voor doovigheyt ende tuyten der Ooren: Neemt sap van Onder-have ende sterckt het / warm gemaect zijnde / met wol in de Ooren. Dodonæus.

Voor verkoutheydt van de Herzenen: Neemt het sap van dit kruydt / ende treckt het dooz de Neus-gaten op / dit lost veel bochtigheden uyt de Herzenen.

Voor 't Graveel, verstoptheyt van de Lever, Milt ende Lijfmoeder: Bereydt een afziedtsel van dit kruydt met Water ofte Wijn / ende laet hier van drincken: Ofte gebruyckt het gedistilleert Water van Onder-have ofte de Conserf van de Bloemen bereydt: Sommige nemen van de Bloemen van Onder-have soo veel van nooden is / ende gieten 'er Brandewijn op / ende geven hier van een lepel ofte twee vol inchteren in. Brunfellus, Fuchsius.

Voor vuyle Zeeren van de Keel: Neemt het afziedtsel in Water ofte Wijn bereydt / ende goyget daer mede.

Voor inwendige Wonden ende Quetsuren: Bereydt een afziedtsel van dit kruydt met water / maect het soet met Honingh van Roosen, ende laet hier van vier oncen teffens gebruycken. Ravelingius.

Voor pijn ende Swelling van de Milt: Koocht de bladeren in Wijn / ende leghtse warm op de linker zijde. Dodonæus.

Vijf-vinger-kruydt, in 't Latijn *Quinquefolium*.

Geslachten.

Dit kruydt is hier te Lande onder drie soorten bekent / te weten gemeyn, kruypende ende water Vijf-vinger-kruydt: welke laetste soorte wy in het vijfde deel beschrijven sullen. Die meerder soorten van dit kruydt

Kruydt begeert te ondersoeken / hese de
vermaerde Kruydt-beschryvers Clusius en-
de Lobel.

Gedaente. Gemeyn Vijf-vinger-kruydt
heeft recht opstaende ronde steelen. De bla-
deren zijn lancachtigh / rondtom de kanten
gekerft / aen de onderste zijde witachtigh /
ende altyt vijf by een vergadert. De bloem-
kens / die op het opperste van de steelen
voort-spruyten / zijn geel van verwe. De
wortel is langh / van buyten zwart / ende
van binnen roodachtigh.

Kruypende Vijf-vinger-kruydt heeft dun-
ne ende ter aerde kruypende steelkens / die
met gladde groene bladeren / de vooz-
gaende soorte eenighsins gelijk / bewassen
zijn. De Bloemkens zijn kleyn ende geel.
De Wortel is langh ende dun / ende daer
en boven spruyten uyt de steelen op veel
plaetsen dunne beselingen / waer mede het
sich aen de aerde bevestight.

Plaetse. De eerste soorte bintmen hier te
Lande onder andere Kruyden by de Wa-
gen ende Heggen / ende langhs de Wegen.
De tweede soorte wast op de Bouw-land-
den.

Tijdt. Dese Kruyden bloeyen in May
ende Juny.

Aert en Krachten. Vijf-vinger-kruydt
verdoocht in den derden graet / ende is
matelijck gestelt in hitte ende koude / ende

begaeft met een t' samentreckende kracht.
Dodonæus.

Medicinael gebruyck: Voor vuyle Zeeren
van de Mondt: Bereydt een afziedsel van
dit Kruydt / ende spoelt de Mondt daer me-
de. Dodonæus.

Voor Teeringh, Bloedt-spouwen, Bloet-
pissen ende Sinckinge: Neemt van de ge-
doochte Wortel een vierendeel loots / stoot
het sijn ende geeft het met bequaem nat in.
Matthiolus, Brunfelsus.

Voor alderhande Buyck-loopen: Koocht
de Wortel in Soete-melck / ende laet hier
van dichtwils dyncken. Plinius.

Voor Scheursel. Neemt het ghestooten
Kruydt / ende legt het op.

Om het Bloedt te stempen: Hier toe
woydt seer gepresen het gestoten Vijf-vin-
ger-kruydt.

Voor Buyck-pijn: Neemt van het sap
twee lepelen vol / ende geeft het in. Rave-
lingius.

Voor de Kancker: Neemt bladeren van
Vijf-vinger-kruydt, stootse kleyn in een
houte Mortier met een houte stamper /
doet'er by Verckens-reusel ende wat Wijn /
ende legt dit te samen pap-wijs op. Apu-
lejus.

Voor ontfekinge der Oogen: Druyt
het sap van Vijf-vinger-kruydt in de Oo-
gen. Joh. Schroderus.

Eynde van 't Derde Deel.

P

H E T